

УДК 330.1315

В.А. Гросул, д-р екон. наук

Л.О. Шкатова, студ.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК УЗАГАЛЬНЮЮЧА КАТЕГОРІЯ УСПІШНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано багатоваріантність трактування категорії «ефективність», розкрито її суть та взаємозв'язок з іншими категоріями.

Проанализирована многовариантность трактования категории «эффективность», раскрыта ее сущность и взаимосвязь с другими категориями.

Multivariate translation of the category «efficiency» is analysed, its matter and intercommunication with other categories is revealed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні темпи розвитку економіки, зростання динамічності зовнішнього середовища, впровадження світових стандартів діяльності та глибинна трансформація внутрішньої природи економічних відносин зумовлюють необхідність найдоцільнішого використання наявних ресурсів на підприємстві, постійного переосмислення та удосконалення аналітичного інструментарію управління.

В умовах сучасної дійсності вважається, що підприємство досягло успіху, якщо воно виконало цілі, які були поставлені перед ним, а точніше, якщо його діяльність була результативною. Для того, щоб визначити успішність або недосконалість діяльності підприємства, виникає необхідність у використанні узагальнюючої категорії, яка б змогла її охарактеризувати. Зазвичай в якості такої категорії використовується поняття «ефективність». Воно є достатньо широким і уживається в найрізноманітніших областях. Проте до цього часу немає однозначного чіткого трактування економічної сутності даної категорії та єдиних критеріїв, за якими вона може бути оцінена кількісно та якісно. Значною мірою це пояснюється складністю і багатогранністю ефективності.

Крім того, існує проблема ототожнювання ефективності з іншими поняттями, такими як дієвість, економічність, продуктивність, оптимальність, результативність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія ефективності є однією з базових та найголовніших в економіці, а також в інших сферах життєдіяльності людини. Тому її детальному вивченню та дослідженню присвячено безліч наукових праць та публікацій вітчизняних та закордонних авторів, таких, як: Д. Сінк, Макконнелл та

С.Н. Брю, К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Рассел, Р. Мердік, П. Хейне, М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, В.А. Кейлер, І.Е. Гімаді, Ю.В. Перевалов А.В. Шегда, Т.М. Літвіненко, М.П. Нахаба тощо. Праці, що присвячені вивченню ефективності, мають різну спрямованість та характеризують ефективність з найрізноманітніших сторін. Проте до сих пір існують недосконалості та суперечності щодо трактування даної категорії, що пояснюється її комплексністю та багатоаспектністю.

Мета та завдання статті. Метою статті є розкриття суті поняття «ефективність» та аналіз її взаємозв'язку зі спорідненими категоріями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коренем слова «ефективність» є «ефект», який відповідно словника іншомовних слів [1], походить від латинського «effectus» та означає:

- 1) дія, результат певної сили, причини;
- 2) сильне враження, що має вплив на будь-кого або будь-що.

Виходячи з того, що поняття «ефект» є результатом діяльності, то терміни «ефект» і «результат» часто приймаються за тотожні.

Не зважаючи на те, що рамки категорій «ефект» та «результат» дещо розмиті й провести чітку розмежувальну лінію між ними складно, потреби економічної практики вимагають у низці випадків розрізняти вищенаведені терміни.

Поняття ефект є ширшим ніж поняття результат. Так, результат – це те, що отримано по закінченні будь-якої діяльності, роботи, підсумок [2], тобто даним поняттям характеризуються як позитивні, так і негативні наслідки діяльності підприємства. Коли ж мова йде про ефект, мається на увазі результат, що характеризує успішність діяльності, тобто позитивні зміни, що відбуваються в процесі господарювання. Тобто, як кінцевий результат ефект володіє якістю.

Що стосується категорії «ефективність», то вона, на відміну від «ефекту», є значно ширшим поняттям і враховує не лише отриманий результат, але й витрати, які були затрачені на його отримання. Разом з цим, під час визначення ефективності потрібно приймати до уваги умови, в яких був досягнутий даний результат і як це вплине в подальшому на діяльність підприємства.

Зважаючи на те, що ефект та результат є однорідними поняттями, стає зрозумілим, що ефективність та результативність також мають бути органічно взаємопов'язаними. Власне кажучи, багато економістів приймають ефективність та результативність за тотожні. Крім того, поняттям «ефективність» часто характеризують такі поняття як «діє-

вість», «економічність», «продуктивність» та «оптимальність». Необхідно прояснити чи достатнім є підґрунтя для такого ототожнювання.

Варто звернути особливу увагу на те, що саме по собі поняття ефективність має досить багато значень. Так, українському слову «ефективність» в англійській мові аналогом будуть одразу чотири поняття, котрі згідно зі словниками вважаються синонімічними [3]:

- effectiveness – здатність досягати поставленої мети (незалежно від того, якою ціною це було зроблено);

- efficiency – оптимальне співвідношення витрачених ресурсів та отриманих результатів (незалежно від того чи була досягнута поставлена мета);

- effectuality – сполучення effectiveness та efficiency;

- performance – загальний стан організації, включаючи як фінансові, так і нефінансові параметри, що характеризують як досягнутий рівень розвитку, так і перспективи.

Ці чотири терміни характеризують ефективність під різними кутами зору, як в вузькому трактуванні, так і в широкому сенсі. Проте, саме термін performance найбільш часто використовується закордонними авторами для позначення ефективності як економічної категорії.

Для того, щоб проаналізувати зв'язок категорії «ефективність» з визначеними раніше поняттями варто звернутись до результатів досліджень Д.С. Сінка. Він визначив ефективність діяльності сукупністю таких критеріїв як дієвість, економічність, продуктивність, якість, прибутковість, якість трудового життя та інноваційність.

Взаємозв'язок вказаних характеристик ефективності діяльності компанії автор розкриває за допомогою рисунка.

Показовим є те, що згідно з перекладом праці Д. Сінка на українську мову слова «дієвість» та «економічність» мали відповідно наступні англійські еквіваленти – effectiveness та efficiency, які вже розглядалось у праці як іншомовні синоніми терміну «ефективність» Тобто окрім відсутності чіткого трактування самого поняття ефективності як економічної категорії, наявною є ще й проблема багатоваріантності перекладу слів іншомовного походження, на яку слід також звертати пильну увагу.

Для аналізу визначальними є перші три критерії ефективності за С.Д. Сінком, тому необхідно проаналізувати кожне з цих понять.

Отже, дієвість – це ступінь досягнення визначених перед компанією цілей [5]. Для виміру дієвості порівнюють те, що збирались зробити з тим, чого фактично досягли. Ресурси зазвичай не враховуються взагалі, адже вони не фігурують в якості цілей.

Якщо компанія то вона, ймовірно Компанія, очевидно, Отже, компанія
нея підтримуватиме здатна бути

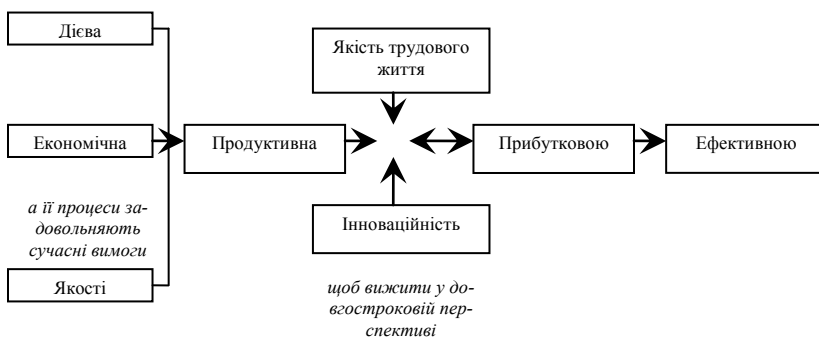

Рисунок 1 – Гіпотетична причинно-наслідкова модель між складовими ефективності діяльності компанії за Д. Сінком [4]

Термін «ефективний» можна перекласти на українську мову як дієвий, той, що робить необхідну дію, що дає необхідний, зазвичай позитивний результат. Крім того, під терміном «дієвий» мають на увазі не будь-який результат і не будь-яке досягнення цілі, а тільки те, яке представляється за даних умов найкращим, тобто найбільш оптимальним. Виходячи з того що «ефективний» та «дієвий» є спорідненими відповідно з «ефективністю» та «дієвістю», то останні дві категорії намагаються прирівняти між собою. Проте, як показав стислий аналіз, даний підхід не відповідає дійсності, адже ефективність є набагато ширшим та більш охоплюючим поняттям.

Економічність – показник, що характеризує ступінь використання ресурсів [5]. Вона визначається співвідношенням нормативних та фактичних ресурсів, що використовуються на управління. Тобто сутність економічності зводиться до порівняння корисного результату з витратами діяльності, причому серед останніх розрізняють витрати, що дійсно впливають на отримання корисного результату, а також неминучі (передбачені) та невинуваті втрати.

Практично задача визначення міри економічності зводиться до найбільш повного поетапного обліку витрат на управління. Тільки всеосяжний облік дає змогу оцінити дійсну економічність, як однієї зі складових частин ефективності в цілому.

Продуктивність – це співвідношення кількості продукції фірми та кількості витрат на випуск відповідної продукції [5]. Отже, помилковим є прирівнювання продуктивності до ефективності, як це часто

роблять у зарубіжній практиці, адже це поняття не несе в собі всієї повноти категорії «ефективність».

Таким чином, стає зрозумілим що поняття «дієвість», «економічність» та «продуктивність» є складовими частинами ефективності як економічної категорії. Отже, прирівнювання будь-якого з цих понять до ефективності діяльності буде помилковим.

Поняття «ефективність» також часто ототожнюють з оптимальністю.

Так, К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Рассел, Р. Мердік [6] розглядають ефективність як ступінь досягнення оптимального випуску продукції, заздалегідь намічених цілей або кращого використання. Макконнелл К.Р. та Брю С.Н. [7], визначаючи поняття «ефективність», також відштовхувались від раціональності та оптимальності поведінки людини при господарюванні та трактували її як відношення результату до витрат за умов використання мінімальної кількості ресурсів виробництва даного обсягу продукції.

Тригубенко [3] вірно звертає увагу на те, що поставити знак рівності між поняттями ефективності та оптимальності можна лише тоді, коли в своїй екстремальній значущості критерій ефективності набуває зміст критерію оптимальності, тобто величини, що засвідчує який варіант управлінського рішення з усієї множини можливих є найкращим (оптимальним).

Також слід пам'ятати, що в економіці існує не єдиний оптимум. Тобто оптимальність, яку розуміють як «миттєвий» стан, слідом за яким знову настає неоптимальність, що породжується новими чинниками та реаліями діяльності, ототожнювати з ефективністю, не можна ні в якому разі.

Визначивши, що категорія «ефективність» є набагато ширшою та об'єднуючою, ніж дієвість, економічність, продуктивність, оптимальність, що являють собою лише її критерії, тобто складові частини, варто визначити рівень взаємозв'язку між цією категорією і результативністю. З приводу цього питання науковці висловлюють різні думки.

Так, П. Хейне [8] вважає, що ефективність і економічність характеризують результативність використання засобів для досягнення мети і є майже синонімами.

Економісти М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [3] вважають ефективність внутрішнім параметром функціонування підприємства, що відображає ефективність використання ресурсів. Результативність розглядається ними як більш повна характеристика, що вимірює досягнення цілей підприємства та відображає характер відносин із зовнішнім середовищем, а не лише економічність.

Інакше розглядають поняття «ефективність» економісти А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін [9]. Вони вбачають в ефективності складну категорію, що характеризується результативністю роботи підприємства, рентабельністю її капіталу, ресурсів або продукції. Результативність у них характеризує лише ступінь ділової активності підприємства, тобто входить до ефективності діяльності підприємства.

Долан Е. Дж. та П. Друкер [10] вважають за необхідне взаємопов'язувати категорії «ефективність» та «результативність». Отримана категорія відображатиме можливість підприємства встановлювати цілі, які відповідають ситуації, що склалась, у внутрішньому та зовнішньому середовищі та досягати їх з мінімально можливими витратами і помилками. Але зазначені економісти трактують ефективність як правильність вибору цілі, яку можна оцінити шляхом аналізу відповідних результатів, тобто ефективність діяльності базується на її результативності.

Перевалов Ю.В., І.Е. Гімаді [3] розглядають ефективність як неоднорідне поняття та пропонують розглядати її в двох аспектах – з точки зору результативності та з позиції економічності. Таким чином результативність з позиції цих економістів розглядається як ступінь досягнення поставлених цілей, але не приймаючи до уваги економічність виконання кількісних показників. Тобто поняття «ефективність» розглядається як більш повне та широкє.

Шегда А.В., Т.М. Літвіненко, М.П. Нахаба, В.А. Кейлер [11], вважають, що ефективність являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних фондів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу. Наведене визначення є не зовсім коректним, адже оцінка являє собою процес, а ефективність швидше характеризує діяльність підприємства. До того ж, самі по собі величини результатів не дають змоги робити висновки стосовно ефективності або неефективності діяльності, тому що невідомо наскільки дорого вони підприємству обійшлися.

Якщо говорити в цілому, в економічній практиці результативність мається на увазі як показник того, що продукція, яка йде на продаж, вносить внесок в досягнення конкретних цілей, зокрема задоволення потреби споживачів, сприяє отриманню соціальних, економічних, екологічних переваг для суспільства тощо. Тому ефективність для споживачів, працівників, роботодавців, власників підприємств та суспільства в цілому означає створення додаткової вартості. З цього виходить, що результативність є складовою частиною ефективності.

Висновки. Проаналізувавши багатоваріантність перекладу терміну «ефективність», зваживши на те, що за Д. Сінком ефективність

являє собою сукупність семи чинників, найбільш важливими з яких для даного аналізу є дієвість, економічність та продуктивність, вивчивши різні позиції вчених щодо співвідношення понять «ефективність» та «результативність», можна сказати, що категорія «ефективність» найбільш широко здатна окреслити результати діяльності підприємства. Вона є величиною, що включає в себе багато критеріїв, кожний з яких, в свою чергу, також представляє собою складну величину. Як економічна величина ефективність дає єдину якісно-кількісну характеристику результативності господарювання.

Список літератури

1. Райзенберг, Б. А. Экономика и управление [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. – М. : МПСИ, 2005. – 487 с.
2. Толковый словарь экономических терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://bibliotekar.ru/biznes-15/index.htm>>.
3. Глоссарий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://www.glossary.ru>>.
4. Синк, Д. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение [Текст] / Д. Синк.; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989.
5. Современный экономический словарь [Текст] / сост.: Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : Инфра-М, 2008. – 495 с.
6. Управление и организация в сфере услуг [Текст] / К. Хаксевер [и др.]; пер. с англ.; под ред. В. В. Кулибановой. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с.
7. Макконелл, К. Р. Экономикс: Краткий курс [Текст] / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю; [пер. с англ.] – М. : Инфра-М, 2008. – 462 с.
8. Хейне, П. Экономический образ мышления [Текст] / П. Хейне, П. Д. Боуттке, Д. Л. Причитко. – М. : Вильямс, 2005. – 530 с.
9. Шеремет, А. Д. Финансы предприятий [Текст] / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 309с.
10. Тищенко, А. Н. Экономическая результативность деятельности предприятия [Текст] : монография / А. Н. Тищенко, Н. А. Кизим, Я. В. Догадайло. – Х. : ИНЖЭК, 2005. – 144 с.
11. Економіка підприємства [Текст] : навч. посіб. / за ред. А. В. Шегди. – К. : Знання, 2005. – 43 с.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© В.А. Гросул, Л.О. Шкатова, 2010.